

NÁZOV METODICKÉHO LISTU

Človek a spoločnosť (filozoficky fundovaný projekt dobre usporiadanej a spravovanej spoločnosti – K. Marx a problém odcudzenia)

MENO A PRIEZVISKO AUTORA

PaedDr. Vlasta Štefanovičová

VYUČOVACÍ PREDMET/VZDELÁVACIA OBLASŤ

Občianska náuka / Človek a spoločnosť

ROČNÍK

3. ročník štvorročného gymnázia/stredných škôl / 7. ročník osemročného gymnázia / 4. ročník štvorročného gymnázia/stredných škôl / 8. ročník osemročného gymnázia

HODINOVÁ DOTÁCIA

jedna vyučovací hodiny (1x45 minút)

EDUKAČNÝ CIEĽ

Žiaci dokážu vysvetliť podstatu Marxovho chápania spoločnosti a vzťahy medzi jednotlivými zložkami, ktoré podľa neho spoločnosť tvoria. Žiaci dokážu vysvetliť problém odcudzenia.

VÝCHOVNÝ CIEĽ

Žiaci dokážu vyjadriť stanovisko ohľadom toho, aká je hodnota práce a aké dôležité je primerané ohodnotenie práce človeka.

ZAPRACOVANIE v inovovanom ŠVP

OBN na gymnáziách/stredných školách

Tematický celok: Filozofický spôsob osvojovania si sveta

Výkonový štandard:

- zaujať stanovisko k námietkam nabádajúcim k opatrnosti voči sociálnym utópiám, najmä v prípade, ak aspirujú na svoje uskutočnenie,
- ilustrovať (prostredníctvom filozofických textov) rôzne návody na dobre prežitý život,

- nájsť príklady kolíznych vzťahov medzi technologickým rozvojom a morálkou,
- posúdiť negatívne prejavy a dôsledky inštrumentálnej racionality a jednostrannej orientácie západnej civilizácie na kritérium ekonomickej efektívnosti na jednotlivé sféry života človeka a spoločnosti.

Obsahový štandard: Človek a spoločnosť (filozoficky fundovaný projekt dobre usporiadanej a spravovanej spoločnosti – K. Marx a problém odcudzenia)

METODOLÓGIA

Metóda: práca s textom, inscenačná metóda, samostatná práca

Pomôcky: text, prezentácia, projektor, počítač, tabuľa, krieda (fixka)

Postup:

Učiteľ na začiatku hodiny oboznámi žiakov s témou a cieľmi výchovno-vzdelávacej jednotky. V rámci motivačnej časti hodiny použije inscenačnú metódu. Žiakov rozdelí do trojíc. Jeden z nich bude predstavovať výrobcu, druhý predávajúceho a tretí kupujúceho. Učiteľ im rozdá „marxovky“ (príloha B), ktoré budú slúžiť ako platidlo. Rozdelí ich žiakom podľa toho, ku ktorej skupine patria. Výrobca má za úlohu predat' svoj produkt druhému žiakovi, ktorý ho ďalej predáva kupujúcemu. Po odohranej scénke sa učiteľ spýta výrobcov, ako sa cítili, keď videli, čo sa dialo s cenou ich výrobku. Opýta sa, či sa výrobca necíti znechutený vzhľadom na vývoj ceny výrobku a jeho citový vzťah k nemu. Ďalšou otázkou zisťuje, či by daný stav nevyústil do vzniku revolúcie, ak by bola nespokojnosť príliš veľká. Následne vyzve žiakov, aby zaujali stanovisko k námietkam nabádajúcim k opatrnosti voči sociálnym utópiám, najmä v prípade, ak aspirujú na svoje uskutočnenie, ako sa udialo v minulosti, napr. Veľká októbrová revolúcia v Rusku.

Následne učiteľ vyzve žiakov, aby si predstavili, aké množstvo „marxoviek“ by po určitom čase mali jednotlivé skupiny. Premyslenými otázkami vedie žiakov (výrobcov, predávajúcich, kupujúcich) k tomu, aby si uvedomili, že predávajúci zarobia vždy viac peňazí a bez námahy, kým výrobcovia pri výrobe výrobku musia vynaložiť určitú námahu a do výrobného procesu musia neustále investovať. Kupujúci skonštatujú, že zaplatia viac, ak si výrobok kúpia od predávajúcich a nie priamo od výrobcov. Žiaci si teda majú uvedomiť, že ten, kto veľa pracuje, nie je vždy ten, kto je adekvátne odmenený. Zároveň sa vytráca jeho radosť z výroby svojich produktov. Učiteľ sa ich spýta, či poznajú iné konkrétne príklady z reálneho života svojich blízkych, na základe ktorých posúdia negatívne prejavy a dôsledky inštrumentálnej racionality a jednostrannej orientácie západnej civilizácie na kritérium ekonomickej efektívnosti na jednotlivé sféry života človeka a spoločnosti.

Touto metódou učiteľ navodí potrebnú atmosféru v triede a plynulo môže pokračovať v priebehu hodiny výkladom učiva. Po výklade nasleduje práca s textom. Učiteľ upozorní žiakov na to, aby si text pozorne prečítali, zodpovedali položené otázky a vypracovali písomne úlohy. Po uplynutí približne 10 minút vyzve žiakov, aby odpovedali na otázky

a úlohy. V prípade potreby ich pomocnými otázkami navádza na správne riešenie. **Keďže žiaci majú niekedy problém s českým jazykom, v prílohe A sa nachádza voľný preklad tohto textu.**

V rámci opakovania učiteľ využije projektor a vyzve žiakov, aby v obrázku predstavujúcom dom z prezentácie (Marxov koncept spoločnosti) priradili pojmy uvedené v bublinách k príslušným častiam domu, t. j. k príslušným zložkám Marxovej spoločnosti, v rámci ktorej si majú premyslieť, ako ovplyvňuje spoločenská základňa spoločenskú nadstavbu a naopak.

Učiteľ žiakom zadá domácu úlohu napísať úvahu, ktorej témou budú kolízne vzťahy medzi technologickým rozvojom a morálkou. Pri vypracovávaní úlohy môžu žiaci využiť internet, knihy, respektíve iné zdroje informácií uplatňujúc medzipredmetové vzťahy s dejepisom, prípadne etickou výchovou.

TEORETICKÝ ZÁKLAD

Marxistická filozofia je **filozofiou činnosti, praxe**. Podľa Marxa filozofia svet doteraz len rozličným spôsobom vysvetľovali, ide však o to, aby ho zmenili. Filozofia má byť duchovným nástrojom tejto praktickej premeny sveta.

Marx sa orientuje na **filozofiu človeka**. Zaujíma ho najmä **problematika odcudzenia** človeka. Prácu, produktívnu činnosť pokladá za základnú vlastnosť človeka ako prírodnej a sociálnej bytosti. V **práci** – ako zmyslovo-predmetnej, cieľavedomej činnosti – človek spredmetňuje svoje bytostné sily, pretvára prírodné a sociálne prostredie, prostredníctvom práce si osvojuje vonkajšiu prírodu, „druhú“ prírodu, ktorú sám vytvoril svojou činnosťou, ako aj svoju vlastnú prirodzenosť.

Lenže v konkrétnych spoločenských podmienkach, v ktorých je pracovná činnosť organizovaná na základe súkromného vlastníctva, sa človeku odsudzuje produkt jeho práce, sama pracovná činnosť, jeho ľudská druhová podstata, aj iný človek. Odcudzenie práce sa podľa Marxa koncentrovane prejavuje v postavení moderného proletára, ktorý je bezprostredným výrobcom materiálnych hodnôt v modernej kapitalistickej spoločnosti, ale nie je ich vlastníkom, užívateľom. Práve odcudzenie práce je základom všetkých ostatných foriem odcudzenia. Odcudzením Marx chápe nadvládu ľudských výtvorov nad človekom, ktoré voči nemu vystupujú ako cudzie, nezávislé sily (napr. tovary, peniaze, štát). Za odcudzenie pokladá aj prevrátenie reálnych životných vzťahov ľudí v ich vedomí (napr. náboženstvo, ideológia).

Marx tvrdí, že **odcudzenie možno prekonať len zrušením súkromného vlastníctva, komunistickou premenou spoločnosti**. Premeniť komunistický ideál na skutočnosť však znamená vytvoriť vedu o ľudskej spoločnosti a dejinách, ktorá by ukázala a zdôvodnila, že vývin ľudskej spoločnosti a celé dejiny ako prírodno-historický proces zákonite smerujú k beztriednej spoločnosti.

Základom spoločnosti je materiálna výroba, v ktorej ľudia produkujú to, čo slúži na uspokojovanie ich potrieb. Preto podľa spôsobu výroby marxisti rozlišujú v dejinách ľudstva veľké organické celky, ktoré nazývajú spoločensko-ekonomickými formáciami.

Každá formácia má svoju **základňu** (súhrn výrobných vzťahov), od ktorej sa odvodzuje politická a právna **nadstavba** (štát, inštitúcie, ideológie). Svoje spoločenské bytie si ľudia uvedomujú vo formách spoločenského vedomia (politika, právo, morálka, veda, umenie, náboženstvo, filozofia).

Sociálna základňa predstavuje materiálnu oblasť a sociálnu oblasť. Sociálnu nadstavbu tvoria zákony, morálka, kultúra, náboženstvo, filozofia, veda a umenie. Ak nefunguje v spoločnosti základňa, nemôže byť vytvorená ani nadstavba. Naše myslenie a vedomie je určované materiálnymi životnými podmienkami spoločnosti, materiálne vzťahy sú rozhodujúce aj pre historický vývoj. Sociálna základňa má tri úrovne:

1. **prírodné zdroje** – napr. nerastné suroviny, podnebie, geografické podmienky,
2. **pracovné sily** – robotnícka trieda,
3. **pracovné vzťahy vo výrobnom procese** – organizácia výroby.

Spoločensko-ekonomická formácia sa rozvíja dovtedy, kým výrobné vzťahy poskytujú dostatočný priestor pre pokrok výrobných síl. Ak sa výrobné vzťahy stávajú brzdou ďalšieho vývoja, dochádza k radikálnej premene spôsobu výroby. Jej politickým prejavom sú **sociálne revolúcie**, v ktorých nová, pokroková spoločenská trieda preberá svoje vedúce postavenie a moc v štáte. (Spoločenské triedy marxisti chápu ako veľké skupiny ľudí, na ktoré sa delí spoločnosť. Základným kritériom tohto „delenia“ je vlastnícky vzťah k výrobným prostriedkom, ktorý je právne upravený v zákonoch. Čiže podľa marxistickej teórie príčinou vzniku tried je súkromné vlastníctvo.)

Marx sa domnieva, že o nijakej spoločnosti nemožno usudzovať podľa foriem jej vedomia, podľa toho, čo si sama o sebe myslí alebo hlása (prostredníctvom svojich ideológií). Materialistická veda o spoločnosti má odhaliť, čo si spoločnosť na základe dosiahnutého stupňa materiálneho vývoja o sebe môže (musí) myslieť. Preto získať pravdivý obraz o spoločnosti znamená kriticky posudzovať ideológie.

ÚLOHY

A) Pozorne si prečítajte text, odpovedzte na nasledujúce otázky a vypracujte úlohy.

Jestliže stroj je najmocnejším prostriedkom zvyšovania produktivity práce, t. j. zkracovania pracovnej doby nutné k výrobe zboží, stáva sa jako nositel kapitálu především v průmyslových odvětvích, která přímo zachvacuje, najmocnejším prostředkem prodloužení pracovního dne za veškeré přirozené hranice.

Velikost hodnoty zboží by tedy zůstávala stálá, kdyby pracovní doba, nutná k jeho výrobě, byla neměnná. Ale pracovní doba se mění při každé změně produktivní síly práce. Produktivní síla práce je určována rozmanitými okolnostmi, mimo jiné průměrným stupněm

dělníkovy zručnosti, stupněm rozvoje vědy a její technologické aplikace, společenskou kombinací výrobního procesu, rozsahem a účinností výrobních prostředků a konečně přírodními podmínkami.

1. Čo je najmocnejším prostriedkom zvyšovania produktivity práce?

- a) robotník
- b) kapitalista
- c) stroj
- d) ani jedno z uvedeného

2. Na základe prvého odseku rozhodnite, ako sa dá dosiahnuť zvyšovanie produktivity práce podľa Marxa.

- a) skrátením pracovnej doby zavedením strojov do výroby oproti pracovnej dobe, ktorú by mal stráviť robotník v práci
- b) predĺžením pracovnej doby zavedením strojov do výroby oproti pracovnej dobe, ktorú by mal stráviť robotník v práci
- c) zamestnaním ďalších robotníkov
- d) ani jedno z uvedeného

3. V ktorých odvetviach sa najviac uplatňujú stroje?

- a) služby
- b) poľnohospodárstvo
- c) priemyselné odvetvia
- d) ani jedno z uvedeného

4. Za akých podmienok by zostala hodnota tovaru rovnaká?

- a) keby sa pracovná doba nutná na jeho výrobu predĺžila
- b) keby pracovná doba nutná na jeho výrobu ostala nemenná
- c) keby sa pracovná doba nutná na jeho výrobu skrátila
- d) ani jedno z uvedeného

5. Vysvetlite, ako nasledujúce faktory určujú tzv. produktívnu silu práce:

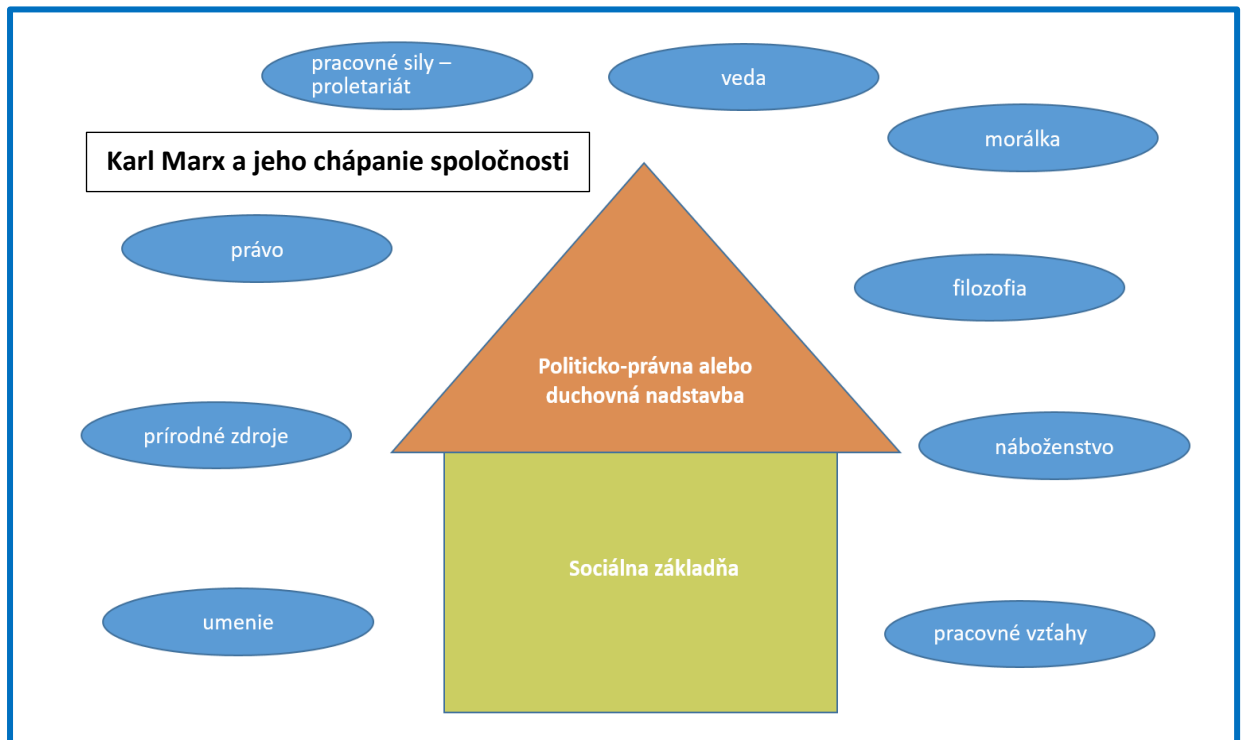
- robotníková zručnosť -
- rozsah a účinnosť výrobných prostriedkov –
- prírodné podmienky -

6. Čo podľa vás spôsobí nahradenie ľudí strojmi vo výrobe?

- a) snahu kapitalistu o vytvorenie nových pracovných príležitostí
- b) odcudzenie
- c) snahu robotníka vyrovnat' sa strojom
- d) ani jedno z uvedeného

7. Vysvetlite, ako závisí produktívna sila práce od stupňa rozvoja vedy a jej technologickej aplikácie. Uveďte príklady z histórie (napr. 19. storočie – storočie pary).

B) Nasledujúce pojmy priradiť, kam podľa učenia Marxa patria.

Správne odpovede:

A)

1. c)
2. a)
3. c)
4. b)

5.

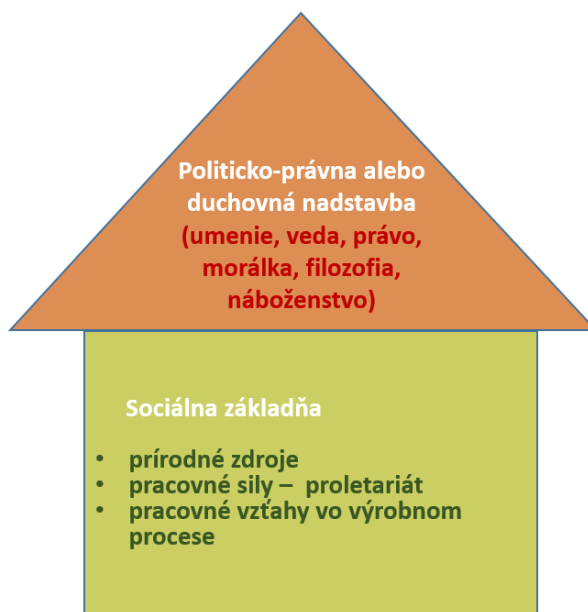
- robotníková zručnosť – napr. zručný robotník vyprodukuje viac
- rozsah a účinnosť výrobných prostriedkov – čím je strojov viac a sú výkonnejšie, tým sa vyprodukuje viac
- prírodné podmienky – ak sú prírodné podmienky priaznivé, napr. ak je počasie priaznivé, vyprodukuje sa viac (poľnohospodárstvo - pestovanie plodín, chov zvierat)

6. b)

7. Ak sa dosiahne určitý rozvoj vedy a následne nastane uplatnenie získaných poznatkov v praxi, dôjde k zvýšeniu produktívnej sily práce. (napr. para – parná lokomotíva, parolod',...)

B)

Karl Marx a jeho chápanie spoločnosti

Zdroje:

Kolektív autorov: Dejiny filozofie. Bratislava : SPN. 1993. ISBN 80-08-01830-5

MARX, K.: Kapitál I . Praha: Svoboda. 1978

VAVROVÁ, A.: Náuka o spoločnosti: Príprava na maturitu. Bratislava : Príroda. 2009. ISBN 978-80-07-01629-3

Príloha A

Ak stroj je najmocnejším prostriedkom zvyšovania produktivity práce, t.j. skracovania pracovnej doby nutnej na výrobu tovaru, stáva sa ako nositeľ kapitálu predovšetkým v priemyselných odvetviach, ktoré priamo zachvacuje, najmocnejším prostriedkom predlžovania pracovného dňa.

Veľkosť hodnoty tovaru by teda zostávala stála, keby pracovná doba, nutná na jeho výrobu, bola nemenná. Ale pracovná doba sa mení pri každej zmene produktívnej sily práce. Produktívna sila práce je určovaná rozmanitými okolnosťami, mimo iného priemerným stupňom robotníckej zručnosti, stupňom rozvoja vedy a jej technologickej aplikácie, spoločenskou kombináciou výrobného procesu, rozsahom a účinnosťou výrobných prostriedkov a konečne prírodnými podmienkami.

Príloha B

